

Ивелин Иванов/Ivelin Ivanov

ВОЙНАТА В СРЕДНОВЕКОВНА СКАНДИНАВИЯ ПО ДАННИ ОТ КРАЛСКИ САГИ

War in Medieval Scandinavia according to Royal Sagas Data

The paper deals with the problems of war and warfare in three royal sagas from the popular Heimskringla by Snorri Sturluson (1178–1241): Saga of Olaf Haraldson, Saga of Magnus the Good and Saga of Harald Hardrade. The author is making a critical analysis of the text, determining three layers of information: realistic information, information of partly realistic character, and a third layer of a definitely legendary type. Focusing his attention on first- and second-layer data, the author is analyzing the information about warfare in Medieval Scandinavia from several aspects: military strength, battle order and armament, war ships, naval and land battles, fortifications and their seizure. The general conclusions from this short research are connected with the peculiarities of war in this region and period, which can be defined as coastal and not naval or land war, and also with the evasion of big and decisive conflicts, the tactics and battle order, and partly with armament and losses. The ultimate conclusion is that the sagas in question are an interesting source of information about war in Scandinavia in the 10th–13th centuries, but the data can be finally confirmed only after a juxtaposition and comparison with other sources.

Един от най-значимите и популярни книжовни средновековни паметници за историята и традициите на Скандинавия е Земен кръг от Снори Стурлусон. Въпреки наличието на други исторически съчинения от XII–XIII в. като *История на старите норвежки крале* и *История на Норвегия*, Земен кръг остава изключителен извор за социалната и политическата история на региона в периода на високото Средновековие. Кралските саги в това съчинение са обект на множество изследвания и, вниквайки в съдържанието и посланията, у мен се зароди идеята за използването им като извор за войната и военното дело в Северна Европа през X–XIII в. Бих отбелязал, че проблемът е отчасти засегнат в чужди изследвания¹, но почти напълно непознат в българската историография, въпреки засиления интерес

и редица публикации върху произведението на Снори през последните години у нас².

Heimskringla била завършена около 1230 г. и представлява история на Норвегия от древни времена до 1177 г., като съдържа множество биографични саги за норвежки крале от ранното Средновековие. Въпреки наличието на многобройни исторически елементи, тези саги не могат да бъдат определени като история в съвременния смисъл на това понятие, тъй като историческите факти са само фон за делата на кралете. Въпреки че много съвременни изследователи критикуват романтичното направление от XIX в. и началото на XX в. и отхвърлят използването им като исторически извор, тези саги могат да бъдат разгледани като извор на данни за въоръжението и войната. Още в самото начало бих обърнал внимание на следните съображения. На първо място бих поставил времето на записване или тридесетте години на XIII в., което влияе неизбежно върху представите на Снори за войната и военното дело. Освен това бих посочил необходимостта от сравнение с други писмени и археологически източници при анализа на информацията от кралските саги. Ето защо много от изводите в тази статия имат характер на работни тези, а привличането на допълнителен материал би потвърдило или опровергало изказаните мнения.

Настоящата статия акцентира върху анализа на информацията, касаеща войната и военното дело в Скандинавия и отчасти Британските острови, без тази за походите или военните действия в Русия, Византия и Средиземноморието. Тъй като изследването на всички кралски саги от този свод е въпрос на по-задълбочен анализ, аз съсредоточих вниманието си върху трима владетели, които са знакови за историята на Севера, а и за българската история: крал Олаф Харалдсон (995–1030 г.), известен още като Свети Олаф, крал Магнус I (1035–1047 г.), извънбрачен син на Свети Олаф и известен с прозвището Магнус Добрия и крал Харалд Сигурдсон (1047–1066 г.), известен с прозвището „Хардрада“ и участник в потушаването на въстанието на цар Петър Делян от 1040–1041 г. Мотивите за избора на тези трима владетели са следните: обхващане на определен период, значимостта на владетелите и, най-вече, наличие на достатъчно сведения, които биха дали достатъчно интересни данни за анализ на войната в Скандинавия от периода X–XIII в. Методологията се основава върху систематизирането на информацията в няколко основни направления: въоръжението, бойният ред, битките, укрепленията, обсадите и друга интересна информация за военното дело.

1. Свикване, численост, боен ред и въоръжение

И в трите изследвани саги откриваме сведения за два типа военни части: дружините на кралете и опълчението от свободни общинници – бонди. В *Saga за св. Олаф* откриваме описание, според което в едно от сраженията, на кораба на Олаф имало **100 войни** и всички били с ризници и с шлемове³, но други сведения от сагата водят до предположението, че числеността на тази лична дружина

варирала във времето. Според същата сага при един от своите походи конунг Олаф разпоредил да се подготвят пет кораба и потеглил с **300 войни, слуги и роби**⁴. Твърде възможно е числеността на слугите и робите да наброява около 2/3 от общата цифра и броят на войните от личната дружина да е отново **100**⁵. Косвена информация дава сведението, че при организирането на похода към Англия от 1066 г. мнозина изразявали съмнение за благополучния изход от такова начинание, тъй като всеки един от английските кралски хускърли (които по това време наброявали най-вероятно около 300) се равнявал на двама от най-добрите норвежци, т.е. от дружината на краля, която в такъв случай би наброявала около **600 войни**⁶.

Информацията за опълчението също не е изчерпателна. *Сага за св. Олаф* описва как Ейнар (един от противниците на Олаф) изпратил стрели в четирите посоки за събиране на всички свободни и роби в пълно въоръжение. Без съмнение целта е била бързото известяване и събиране на опълчението⁷. В същата сага е описано как крал Олаф изпратил пратеници с поръчение да свикат *тингове* за събиране на опълчението⁸. Подобна информация черпим и от *Сага за Магнус Добрия*. Според нея, когато Магнус се завърнал в Южна Норвегия след смъртта на своя баща Олаф в битката при Стиклестада от 1030 г., Свейн, който управлявал по това време, заповядал да изпратят стрели в четирите посоки, с което известявал свикването на опълчението⁹. В допълнение към тези сведения бих добавил и интересна информация от *Сага за Харалд Хардрада*, според която при похода си към Англия през 1066 г. Харолд изпратил призив за събиране на половината от опълчението. Макар и многочислено, и с множество кораби, то не вдъхвало голяма увереност у някои, които смятали, че населението на Англия е по-многобройно¹⁰.

Доста по-многобройни и по-разнообразни са сведенията за числеността на войските, тяхната структура и техния боен ред. Едно от най-ярките и надеждни сведения откриваме в описанието на битката при Стиклестада от 1030 г. между войските на Олаф и армията на бондите. Преди сражението Олаф заповядал да преброят войската му и се оказало, че тя наброява 1300 войни, „...което тогава се смятало за голяма войска“. След преброяването войската била организирана в отряди по родствен и поземлен принцип, а отрядите сформирали три крила с три отделни *банера*¹¹. Друга интересна информация за вида и придвижването на войските откриваме отново в *Сага за св. Олаф*. Когато войските му пристигнали на мястото на предстоящата битка при Стиклестада, Олаф заповядал всички да се спешат и построят по отряди и по крила¹². Без съмнение, голяма част от войните му се придвижвали с транспортни коне.

Сведенията за въоръжението във въпросните саги са откъслечни и се отнасят само за някои типове оръжия и защитно въоръжение. Според *Сага за св. Олаф* войните на неговия кораб били с ризници и с шлемове¹³. Според същата сага норвежецът Торир Кучето, който търгувал две зими с фините на север, поръчал да му изработят **12 къси дрехи от еленова кожа**. Според сагата тези дрехи били омагьосани, тъй като никакво оръжие не можело да ги пробие и били по-добри от

ризница¹⁴. Интересни са и сведенията за въоръжението на конунг Олаф в битката при Стиклестад: ризница, позлатен шлем, бял щит със златен кръст върху него, копие и **мечът Хнейтир**, който бил много остър и с позлатена ръкохватка¹⁵. В *Сага за Магнус Добрия* владателят е представен въоръжен със **секирата Хел**, която принадлежала на неговия баша¹⁶. Трябва да подчертая, че и в двата случая става въпрос за сражения с езичници – в първия с бонди от Норвегия, а във втория с езичници от Швеция, което води до предположението, че както мечът *Хнейтир*, така и секирата *Хел* са не само реални оръжия, но и символ на възмездие над езичниците. Естествено, тук можем да потърсим връзка и с по-ранен митологичен пласт, където боговете и героите използват подобни страшни оръжия на унищожението. В *Сага за Магнус Добрия* откриваме и други сведения за къса бойна секира с широко, остро заточено острие и друга клинообразна и извита бойна секира¹⁷. На следващо място бих отбелязал интересна информация за въоръжение и боен ред от *Сага за св. Олаф*. В сражението при Стиклестад войската на бондите се сражавала в три линии в дълбочина, като тези от първите редове се сражавали с мечове, вторите с копия, а всички по-назад стреляли с лъкове, мятали къси копия и хвърляли камъни¹⁸. Интересно сведение за видове оръжия откриваме и в *Сага за Магнус Добрия*, където в морска битка са описани мечове, къси копия за хвърляне, лъкове и дори харпуни¹⁹. Сведения за използване на лъкове в морско сражение откриваме и в *Сага за крал Харолд*²⁰.

Бих подчертал, че всички горепосочени сведения касаят кралете и техните лични дружини, като описанията на нападателно въоръжение преобладават и са далеч по-многобройни от тези за защитно въоръжение. Впечатлява сведението от *Сага за крал Харолд*, според която доспехите на английския крал Харолд Годуинсон били толкова дълги, че достигали под коленете му. Явно, това наистина впечатлявало норвежците, тъй като малко от тях носели защитни доспехи, които най-вероятно били и по-къси²¹.

2. Битките по суша и по море: стратегия, тактика и загуби. Бойните кораби

Спирайки се на този аспект от анализа на войната в текста на въпросните саги, бих подчертал, че част от тях свидетелстват за целенасочено избягване на очертаващо се сражение. В *Сага за Магнус Добрия* е описан случай, при който Магнус и датският конунг Хердакнут свикали опълченията си, в резултат от което се разпространил слух и очакване за решаващо сражение. Опасявайки се от това знатните от двете страни разменили пратеници, за да подтикнат предводителите към сключване на мир. В резултат от този натиск двамата владетели се срещнали и сключили примирие, което било скрепено с клетви от най-знатните от двете страни²². Подобно избягване на сражение откриваме и в *Сага за Харалд Хардрада*. През лятото на 1048 г. Харолд разорявал датски територии, но флотът на датчаните го застигнал. Харолд Хардрада направил всичко възможно, за да избяга,

като заповядал да изхвърлят в морето плячката, запасите от храна и вода, фалшбордовете и накрая пленниците²³.

Интересни са и сведенията за използване на разузнаване, тактически наставления и на военни хитрости при сражение. В *Сага за св. Олаф* се споменава, че през 1026 г. датско-английският крал Кнут (985–1035) имал не само съгледвачи, които следели обединената армия на датчани и норвежци от разстояние, но и тайни разузнавачи в самия лагер на враговете²⁴. Що се отнася до тактиката на сраженията, тук бих цитирал същата сага. В навечерието на сражението при Стиклестад от 1030 г. Олаф говорил пред войските, като обещал да раздели по заслуги земите и имуществото на враговете между своите войници в случай на победа и дал наставления за решителен, бърз и силен натиск върху противника. Целта била да обърнат в бягство първите редове, за да предизвикат паника и в тези зад тях, тъй като бондите превъзхождали значително войската на краля²⁵.

Що се отнася до използването на военни хитрости като част от тактиката при сражения, тук бих посочил един интересен пример от *Сага за св. Олаф*. При нашествието на Кнут от 1026 г., Олаф слязъл на брега с част от войските си в залив и навлязъл до началото на река Хелга, която изтичала от голямо езеро и се вливала в залива. Там заповядал да построят бент и да прокопаят канали настрани, за да устои бентът на прииждащото количество вода. Когато флотът на Кнут пристигнал, част от корабите навлезли и пристанали в залива, а на следващата сутрин бентът бил разрушен по заповед на Олаф. Според сагата приливната вълна от реката унищожила много от хората на Кнут и повредила част от корабите му²⁶.

Малко на брой, но изключително интересни са и сведенията за мястото и ролята на водача, предводителя в битките. Според *Сага за св. Олаф* в битката при Стиклестад от 1030 г. кралят поставил край себе си лична охрана, която да го защитава с щитове²⁷. Подобна информация откриваме и в *Сага за Магнус*, който в началото на морска битка срещу Свейн стоял защитен зад стена от щитове, но в решителния момент излязъл отпред и се включил в ръкопашната схватка²⁸. Изводът е, че кралете имали лична охрана, която изграждала пред или около тях стена от щитове, като целта била да бъде предпазен най-вече от стрели или метателни оръжия. Не случайно Магнус излязъл пред стената в разгара на битката, когато опасността от метателни оръжия била по-малка поради започналата ръкопашната схватка.

Друга интересна тенденция в описанието на битките е търсенето на божествена подкрепа и закрила в навечерието на сражения. *Сага за крал Харолд* описва морско сражение между краля на Дъблин Марград и норвежкия вожд Гутрум. Тъй като Марград имал 15 кораба, а Гутрум само 5, той дал обет, че ще дари на Църквата 1/10 от плячката в случай на победа. Тъй като наистина победил, той поръчал и заплатил сребърно разпятие с височина 10 фута, което било поставено в църквата на св. Олаф в Норвегия²⁹. В същата сага е описан и друг подобен случай, в който крал Харалд докоснал мощите на св. Олаф, тръгвайки на поход към Англия през 1066 г.³⁰

Доста по-подробни са сведенията за самите сражения, техния ход, тактика и изход. В навечерието на едно сражение с бонди, които не се покорявали на властта му, конунг Олаф излязъл с кон пред войската си и се обърнал към бондите с искане да приемат християнството. В отговор на това те надали боен вик и започнали да удрят с оръжията си по щитовете, а хората на Олаф нападнали с копия³¹. В друг откъс от същата сага е описано сражение между Харолд и ърл Хакон през есента на 1063 г. Както в горния случай, описаната битка била кратка, последвало бягство, а *банерът* на ърл Хакон бил пленен³².

Трите саги и най-вече *Сага за Харолд Хардрада* представят и редица примери за големи, значителни сражения и техния ход, като кулминацията е походът в Англия от 1066 г.³³ След дебаркирането на армията на север от Йорк, пътят към града бил преграден от войските на ърлите Моркар и Уолтеуф. Харолд и Тостиг построили войската си с единия фланг до реката, а другия до блато. Сражението било кратко, тъй като Харолд нападнал центъра на англичаните с отбрани войни, връзал се дълбоко и англичаните отстъпили към града³⁴. Макар и част от голяма военна кампания, тази битка била кратка, а бързото отстъпление на противника показва, че в масата си това било опълчение. Най-подробно описаното сражение в разглежданите саги е битката при Стамфорд Бридж от 25 септември 1066 г. При неочакваната поява на армията на английския крал Харолд Годуинсон, Харалд Хардрада и Тостиг обсъдили две възможности: да се върнат бързо на корабите при останалата част от армията или да дадат сражение, като изпратят призив до останалата при корабите войска. Бил приет вторият вариант и Харолд заповядал да развоят бойното му знаме. Норвежките войски се построили в кръг, като в средата застанали Харолд и Тостиг със своите лични дружини³⁵. Въпреки изключителните подробности, описанието поражда съмнение в истинността на някои детайли. Очевидно, изненадата и решението за сражение звучат достоверно и съвпадат с целите на Харолд и Тостиг – да завладеят трона на Англия в решителна битка. Норвежците били наясно, че с течение на времето силите на английския крал ще нарастват, а техните ще отслабват, а освен това разчитали, че пристигането на войските от корабите ще изненада англичаните и ще реши изхода на битката. Достоверна изглежда и информацията за организиране на кръгова отбрана от норвежците. В същото време сведенията за английска конница са крайно ненадеждни, тъй като хускърлите – елитът на англо-саксонската армия, се придвижвали с коне, но се сражавали като пехотинци. Това навежда на мисълта, че в описанието на това важно сражение се преплитат обективна информация и недостоверни елементи, а някои детайли най-вероятно били известни на Снори от описанията на други големи сражения от XII–XIII в., когато рицарството и тежката конница започнали да играят по-важна роля.

На последно място бих посочил оскъдната, но интересна информация за жертвите и лекуването на ранените след сражения. В битка с бондите-езичници в Швеция войската на крал Магнус Добрия дала малко убити, но много ранени.

Кралят заповядал да превързват раните на своите хора, но лечителите били малко. Ето защо той избрал 12 войни с най-меките и най-нежните ръце и им заповядал да превързват, а по-късно наследниците на тези 12 също били лечители³⁶. Макар и с явно легендарен характер, това сведение води до предположението за наличие на войни с определени познания и умения, които поемали грижите за ранените след битките.

Важен елемент от войната в средновековна Скандинавия е използването на кораби и морските сражения. Изследваните три саги дават сравнително обилна и подробна информация за бойните кораби в разглеждания период. На първо място бих поставил сведенията за големи бойни кораби, които впечатлявали с големите си размери и многоброен екипаж. В *Сага за св. Олаф* е описан подобен боен кораб, който принадлежал на някой си Асбьорн, имал **40 гребци** и побирал общо **90 войни**³⁷. Същата сага описва и кораб, който принадлежал на крал Кнут Велики. Този кораб бил с **60 скамейки за гребци**, имал позлатена глава на дракон на носа и платно на червени, сини и зелени ивици. Надводната част на кораба също била боядисана³⁸. В *Сага за Магнус Добрия* също откриваме описание на големи за времето си бойни кораби. Магнус наследил от баща си Олаф боен кораб, наричан *Големия Дракон*, който имал над **30 скамейки за гребци**, като носът и кърмата били позлатени, с формата на глава и опашка на дракон³⁹. Според *Сага за Харолд Харддрада* той поръчал построяването на голям боен кораб, който имал драконова глава на носа, опашка на кърмата, **35 двойни пейки за гребци**, т.е. 70 весла и побирал около **100-120 войни**⁴⁰.

В същото време сагите разкриват и информация за по-малки бойни кораби и други, използвани по време на война. В едно от сведенията от *Сага за св. Олаф* откриваме описание на **5 кораба с 300 войни, слуги и роби**, което означава, че всеки е бил с по 16-20 скамейки за гребци и съответно весла и е побирал е средно 60 души, от които 30-40 войни⁴¹. Друго сведение от същата сага визира най-вероятно такива кораби, тъй като при подготовката на похода срещу Кнут от 1026 г. конунг Олаф събрал **350 кораба**, но избрал и повел само **60**, които били най-добрите сред тях. Явно много от корабите били търговски или рибарски съдове и не били добре пригодени за война⁴². Ценно сведение за морската война и размера на флота дава *Сага за крал Харолд*, според която той потеглил към Англия през 1066 г. с **над 200 кораба**, без да се броят малките транспортни и товарни съдове⁴³.

Интересна по отношение на тактиката е и информацията за морските битки в трите саги. В морска битка между крал Магнус и Свейн двата флота се сблизжили на весла, а хората на Свейн свързали своите кораби един за друг. Основното сражение било на носовата част на корабите, където войните се сражавали с мечове, а тези в средната част на корабите с къси копия за хвърляне, с камъни и харпуни, а от мачтите стреляли с лъкове. В тази битка Магнус пленил 7 противникови кораба⁴⁴. Друго морско сражение между Магнус и Свейн започнало вечерта и продължило цяла нощ, като жертвите били многобройни⁴⁵. Друго голямо морско сражение между

норвежци и датчани е описано в *Сага за крал Харолд*. То се разиграло на 9 август 1062 г. при р. Нисса в днешна Южна Швеция. Според извора Харолд построил корабите си в боен ред, като неговият кораб бил в центъра и малко напред пред бойната му линия. Корабите в центъра били привързани един към друг, битката започнала следобед и продължила цяла нощ⁴⁶. В обобщение бих отбелязал, че описанията на морски сражения в трите саги водят до извода, че те били по-често случващи се и по-продължителни от сухопътните.

3. Укрепленията, обсадите и превземането им

Доколко изследваните саги дават информация за използване на укрепления, крепости и обсади в описанията на военни действия? Едно от най-интересните и най-достоверните е описание на нападението над Лудун (Лондон) на р. Темпс (Темза) от Олаф през 1009 г. Според текста датчаните имали укрепление от ров и дървена палисада, а Олаф решил да нападне дървения мост, който свързвал това укрепление с търговското селище на срещуположния бряг. Той изпратил добре защитени кораби, които стигнали до подпорите на моста и привързали към тях въжета. След това се спуснали по течението и започнали да гребат с всички сили. Някои от подпорите поддали и мостът се срутил. Това прекъснало връзката между бурга и търговското поселение, което било превзето от норвежците⁴⁷.

Останалите примери с описания на укрепления и обсади са свързани изключително със *Сага за крал Харолд* и то с периода, в който той предвождал скандинавски наемници на служба във Византия. Според едно от тях при обсада на град в Сицилия Харолд използвал хитрост, с която предизвикал пожар в крепостта и защитниците били принудени да се предадат и да просят милост⁴⁸. При друга обсада на добре укрепен град Харолд заповядал да започне прокопаване на тунел до града, но от място, което не се виждало от защитниците. Една вечер войните му нахлули през тунела в града и започнали клане и плячкосване⁴⁹. При трета обсада била използвана друга хитрост, като част от войните на Харолд провеждали упражнения близо до града, но със скрито под дрехите оръжие и ненадейно нападнали портите⁵⁰. В същия крайно легендарен и явно нереалистичен дух е друго описание на обсада на град в Сицилия, при която бил пуснат слух, че Харолд е умрял. Гражданите се съгласили да приемат тялото за погребение в града и така част от варягите се промъкнали със скрити под дрехите мечове и превзели крепостта⁵¹. Очевидно е, че този пласт информация следва модели и примери от известни през средновековието романи и разкази за Античността, най-вече *Роман за Троя* и *Роман за Александър*, а Снори Стурлусон изгражда образа на герой и християнин следвайки модели на християнската средновековна историопис. Един от примерите в тази посока е клишето за помилване на населението или в краен случай на монасите и свещениците. В противовес на тези твърде легендарни сведения бих посочил описанието за превземането на Скарбъро при похода на крал Харолд Суровия в Англия от 1066 г. Достигайки до този укрепен *бург*, норвежците

използвали огън, за да го завладеят⁵². За разлика от горепосочените, това сведение звучи твърде реалистично на фона на състоянието и особеностите на военното дело през XI в.

Анализът на гореизложената информация от трите саги води до следните изводи и работни тези. В основни линии, тя може да бъде разделена на три пласта: на реалистична или надеждна, на полулегендарна, но с елементи на реализъм и на напълно легендарна и нереалистична. Първият пласт може да бъде използван като извор за историята и военното дело в този период и е свързан с военни действия, походи и сражения в Скандинавия, най-вече в Норвегия, Дания и Швеция. Вторият пласт информация се наблюдава най-вече в *Сага за Харолд Хардрада* и то в последната част, която описва похода в Англия от 1066 г., където действителността се преплита с по-късни сражения като битката при Хейстингс от 14.10.1066 г. и действията на рицарска конница от XII–XIII в. Тук реалните събития се преплитат с грешки и измислици, а информацията противоречи на някои надеждни извори като *Англо-саксонска хроника*. На трето място бих поставил описанията на действията на Харолд в Сицилия като водач на наемници в служба при византийския император. Тя е явна компилация от популярни и интересни истории за превземане на крепости чрез хитрост, включително и плод на влияние на един от “бестселърите” на Средновековието – *История на Троянската война*. Очевидно е, че Снори Стурлусон е познавал и пресъздал най-реалистично военните действия в Скандинавия, отчасти тези в Англия, докато тези в Средиземноморието били записани чрез легендарни сюжети и модели.

Един от основните изводи от анализа на трите кралски саги е свързан с изключителната роля на корабите и флота във военното дело в Скандинавия в разглеждания период. Въпреки това не можем да определим войната като морска, тъй като описаните морски сражения са в непосредствена близост до брега и протичат като сухопътни, т.е. със същите оръжия, почти същата тактика и се решават чрез сблъсък лице в лице. Описаните сухопътни сражения са по-малобройни и с малки изключения – по-незначителни и без решителен характер. Това води до извода за обективно представяне на войната в Скандинавия в периода X–XIII в., която според мен може да бъде определена не с традиционните термини сухопътна или морска, а като **крайбрежна война**. Тази крайбрежна война имала изключително динамичен характер поради използването на кораби и особеностите на бреговата ивица и ландшафта, т.е. множеството фиорди, реки и езера. Този тип война имала ограничен разорителен характер в тясна ивица край брега и била свързана с избягване на големи сражения. В допълнение бих отбелязал, че сведенията за походи дълбоко във вътрешността се срещат доста рядко в сравнение с тези за действията по крайбрежието.

Друга важен извод за военното дело в този регион е запазването на ранно-средновековни военни практики като военните дружини на конунга и на свободното опълчение в доста късен период в сравнение с континентална Европа. Бих подчертал

отново специфични детайли като стената от щитове, използването на кръгова отбрана и рядкото прибегване до решителни сражения. Анализът води до извода, че сагите не дават основания за определяне на войната в този регион като по-жестока и разорителна в сравнение с войната на континента. На последно място бих отбелязал и неизбежното отражение на християнството върху обрядността и символиката на войната и продължителното запазване на част от езическите традиции. Всичко това дава основание да определим тези три кралски саги като интересен извор за войната и военното дело в Скандинавия в периода XI–XIII в.

БЕЛЕЖКИ

¹ Мненията за достоверността и надеждността на *Heimskringla*, и за значението му като исторически извор варират от отрицание до почти безкритично приемане. Тук бих посочил изследвания като **Keyser, R.** Norges Historie, 1-2. Kristiania, 1866–1870; **Munch, P. A.** Det norske Folks Historie, 1-4. Christiania, 1851–1859; **Sars E.** Udsigt over den norske Historie, 1-4. Christiania, 1873–1891, които поставили началото на използването им като исторически извор. Въпреки това недоверието към историческата основа на тези съчинения се запазило сред широки кръгове от историческата гилдия и едва изследванията на **H. Koht** и **L. Weibull** поставили прелом в отношението към сагите. Сред интересните съвременни изследвания бих отбелязал *Arms and Combat in Sagas of Icelanders* [http://www.hurstwic.org/library/arms_in_sagas, 19.11.2009 г.], но то разглежда основно въоръжението.

² **Илиев, И.** Представата за историческото минало в “Земен кръг” на Снори Стурлусон и българската литературна традиция от времето на първите Асеновци. – В: Снори Стурлусон и корените на нордската книжовност. София, 2004, с. 92–96.; **Стюрлюсон, Снуре.** Саги за кралете на севера. Ч.1, Ч.2. Военно издателство. София, 2003.

³ **Стурлусон, Снорри.** Круг Земной. Москва, 1980, с. 191. Мисля, че това сведение може да се приеме като сравнително обективна информация за числеността на дружината на конунга.

⁴ **Стурлусон, Снорри.** Цит. съч., с. 252.

⁵ Тази кръгла цифра естествено предизвиква съмнение в обективността на повествованието, но по това време била използвана десетичната и стотичната система, за което свидетелстват и откъси от тази сага. Според текста, при преброяването на войските в навечерието на битката при Стиклестад от 1030 г., войските наброявали 13 по 100. Ето защо сведенията за численост от 100 войни за дружината на конунга звучи реалистично.

⁶ **King Harald's Saga.** From Snorri Sturluson's Heimskringla. Penguin Books, 1966. p. 138. Едва ли личната дружина на Харолд е достигала 600 войни. По-реалистично е да приемем, че числеността им достигала 100–200 войни и в такъв случай английските хускърли наистина ги превъзхождали и числено, и по въоръжение. Хускърлите били въоръжени с дълга ризница, голям щит, меч и голяма бойна секира, което ги превръщало в страшни противници, а съмненията в изхода на този военен поход са били изразявани най-вече от норвежци, живели или добре познаващи Англия. Тъй като армиите по това време били съставени от военните дружини на магнатите и на краля, и от опълчение, мнозина осъзнавали, че и в двете Англия превъзхожда Норвегия.

⁷ Стурлусон, Снорри. Цит. съч., с. 186.

⁸ Пак там, с. 296. Целта била да започне съоръжаване на корабите на бондите на север, след което следвал *военен тинг*, на който всеки показвал своето оръжие и било проверявано снаряжението на корабите

⁹ Пак там, с. 380.

¹⁰ King Harald's Saga, p. 138.

¹¹ Стурлусон, Снорри. Цит. съч., с. 349.

¹² Пак там, с. 353.

¹³ Пак там, с. 191. Това сведение предизвиква съмнение, но ако приемем, че тези 100 войни са били дружината на конунга, то възможно е всеки от тях да е имал метална ризница или кожена броня, както и метален или кожен шлем.

¹⁴ Пак там, с. 343. Тази информация определено заслужава особено внимание, тъй като сведенията за такъв вид защитно въоръжение са изключително рядко срещани. Някои редове в същата сага навеждат на мисълта, че този вид защитни горни дрехи били с дълги ръкави и с козината навън, което ги прави доста по-различни от типичните кожени брони, познати още в древността. Според друго сведение, при удар с меч върху такава защитна дреха ефектът бил почти незабележим, тъй като мечът буквално се хлъзнал по нея, отсичайки само малко косми.

¹⁵ Пак там, с. 355.

¹⁶ Пак там, с. 393.

¹⁷ Пак там, с. 385.

¹⁸ Пак там, с. 361.

¹⁹ Пак там, 395–396.

²⁰ King Harald's Saga, 110–117.

²¹ Ibid, p. 149. Доспехите на английския крал в битката при Стамфорд Бридж от 25.09.1066 г. били наричани *Емма* и били толкова дълги, че достигали под колената на Харолд.

²² Стурлусон, Снорри. Цит. съч., с. 381. Можем да предположим, че това показва нещо характерно в отношенията между норвежци и датчани, тъй като подобна информация срещахме и в *Сага за Харолд Хардрада*, макар че там има битка. Това е ярък пример за стремежа за избягване на големи сражения.

²³ King Harald's Saga, 84–85. Според сагата Харолд заповядал да поставят най-ценните неща от плячката на плаващи дъски, тъй като морето било много тихо. Датчаните започнали да прибират тази плячка и това забавило преследването, но датският крал Свейн забранил събирането и датчаните започнали да настигат Харолд. Тогава той заповядал да изхвърлят фалшбордовете, каците с вино, брашното, месото и накрая пленниците. Тогава датският крал Свейн заповядал да спасяват плуващите в морето и норвежците избягали.

²⁴ Стурлусон, Снорри. Цит. съч., с. 321.

²⁵ Пак там, с. 354.

²⁶ Пак там, с. 311. Тук можем да погледнем по-критично към тази информация, тъй като едва ли ефектът е бил толкова унищожителен.

²⁷ Пак там, с. 349.

²⁸ Пак там, с. 395.

²⁹ King Harald's Saga, 103–104. Гутрум не случайно дал обет за дарение на църквата на св. Олаф, тъй като в съзнанието на съвременниците на описваните събития Олаф бил възприеман като светец-войн, който може да дарява военна победа. Явно старите езически култове и жертвоприношения преди сражение се трансформирали в нова-стара практика.

³⁰ Ibid., p. 139. Преди да напусне Трондхайм, той отключил ковчега с мощите на св. Олаф и целунал три пъти мощите на светеца. След това заключил отново ковчега и хвърлил ключа в р. Нид.

³¹ **Стурлусон, Снорри.** Цит. съч., с. 257. Според сагата, бондите не устояли и скоро побягнали, което всъщност може и да не е вярно.

³² King Harald's Saga, 125–127.

³³ 1066 година е една от най-важните в историята на северозападна Европа в средните векове. В тази година се очертал мащабен конфликт между три от най-мощните аристократични фамилии в този регион: Харолд Норвежки (Харолд Хардрада), Харалд IV Английски и нормандския херцог Гийом (Вилхелм, Уилям). Този драматичен конфликт бил решен чрез кървави битки като тези при Стамфорд Бридж от 25.09.1066 г. и при Хейстингс от 14.10.1066 г.

³⁴ King Harald's Saga, 143–144.

³⁵ Ibid, p. 146–149. Според сагата англичаните нападнали с конници, които яздели в кръг около короната, а норвежите ги обстрелвали с лъкове и започнали да правят излази, за да ги преследват. При един от тези излази англичаните се врязали в короната, Харолд Хардрада се втурнал да запуши пробива и там бил убит от стрела в шията. Битката била продължена от Тостиг, а по-късно пристигнали и войските от корабите, които подновили сражението.

³⁶ **Стурлусон, Снорри.** Цит. съч., 393–394. Този разказ явно кореспондира с реалността, т.е. жертвите, нуждата от лечители и назначаването им от Магнус, но останалото изглежда полулегендарно и е свързано с чудодейните лечителните качества на наследниците на св. Олаф.

³⁷ Пак там, с. 266.

³⁸ Пак там, с. 309.

³⁹ Пак там, с. 389.

⁴⁰ King Harald's Saga, 107–108.

⁴¹ **Стурлусон, Снорри.** Цит. съч., с. 252. Мисля, че това сведение дава реална представа за средния, масов военен кораб по това време, който се различавал значително по размери от големите, но малко на брой кораби, описани по-горе. Тези средни бойни кораби събирали около 30–40 войни и били с плитко газене, изключително маневрени, бързо и лесно екипирани. При необходимост могли да бъдат провлачвани на определено разстояние по суша, за да влязат в друг воден басейн – река или езеро.

⁴² Пак там, с. 314.

⁴³ King Harald's Saga, p. 139. Предполага се, че с попълненията от Шотландия армадата на Харолд и Тостиг достигнала около 300 кораба и 9000 войни.

⁴⁴ **Стурлусон, Снорри.** Цит. съч., 395–396.

⁴⁵ Пак там, с. 396.

⁴⁶ King Harald's Saga, 110–117. Явно битката не е толкова кървава и толкова решителна, колкото я описва Снорри. Можем да предположим, че останалата войска е наброявала 150 по средно 35–50, т.е. между 5000 и 7500 войни. В такъв случай цялата армия е наброявала 10000–15000 войни, което може да се приеме за близко до реалността.

⁴⁷ **Стурлусон, Снорри.** Цит. съч., 171–172.

⁴⁸ King Harald's Saga, 52–53. Харолд заповядал да хващат малките птички и птици, които гнездят в града, да завържат за опашките им стърготини, намазани с восък и сяра, да ги подпалят и да ги пуснат едновременно. Те отлетели към града и влезли под покривите и

стрехите, където гнездели. Така избухнали пожари на много места в града и жителите били принудени да търсят пощада от Харолд.

⁴⁹ Ibid, 53–54. Тук се описва друга военна хитрост на Харолд при обсадата на друг укрепен град в Сицилия. Тъй като мястото било равно, той заповядал да започнат да копаят тунел от висок бряг на поток, което не се виждало от града и да изхвърлят пръстта във водата, за да се размива и да не се натрупва. Така тайно бил прокопан тунел и една вечер войните на Харолд нахлули през него и започнали клане.

⁵⁰ Ibid, 54–56.

⁵¹ Ibid, 56–58.

⁵² Ibid, 141–142. На близка до стените скала имало съоръжение за сигнален огън и норвежците го подпалили. Когато огънят се разгорял, те започнали да хвърлят с дълги вили главни и жар надолу и бургът се подпалил.